

Voor jou gelezen uit de nieuwere Kroatische literatuur

Ludwig Bauer: De chauffeurs

Originele uitgave Fraktura, Zagreb 2017

Ludwig Bauer (1941) is voor onze lezers al een bekende schrijver; een aantal latere werken uit zijn omvangrijke oeuvre heb ik vertaald en in de loop der tijd uitgegeven. In het bijzonder heeft zijn roman *De partituur voor De toverfluit* een paar mooie recensies geogst in 2017. Bauer is in hetzelfde jaar in Nederland op bezoek geweest om het boek te presenteren. Je kunt het allemaal nalezen op [onze website](#).

2017 was een memorabel jaar, en niet alleen voor Bauer. In mei kwam ook zijn roman *Šoferi* uit in Kroatië. Lujo, zoals ik hem inmiddels mag noemen, heeft het boek beschreven als een must-read in Nederland en het mij aan het hart gedrukt dit onder een brede aandacht te brengen. Mijn beroemde collega-vertaler uit het Kroatisch en andere talen in de regio, Roel Schuyt, tevens de winnaar van de *Letterenfonds Vertaalprijs 2017* (ook voor hem een gedenkwaardig jaar, proficiat!) heeft het boek voor ons gelezen. Vandaag is hij te gast in deze rubriek.

Roel Schuyt over *De chauffeurs*

Centraal in het boek staan de figuren Tomislav en Hrvoje, of op z'n Engels: Tommy en Herwoy, en verder de 'professor' Rudolf Geiger. Zijn Duitse naam vertoont enige gelijkenis met die van de auteur: Ludwig Bauer, en beide achternamen vertegenwoordigen een beroep: violist, respectievelijk boer.

Het is begin jaren negentig, als de Joegoslavische burgeroorlog om zich heen grijpt. De VN en de West-Europese Unie (WEU) zijn present en overal zijn waarnemers of 'monitors' aanwezig.

Als snel blijkt dat de VN-functionarissen in een aparte wereld leven. Geen wonder dat de eerste zin van het boek luidt:

De toegang tot Headquarters deed denken aan een stadspoort, aan de toegang tot een koninklijk paleis uit vroegere dagen of tot een versterkte stad, met daarvoor een

wachtpost; de boog van de poort kon als middeleeuws worden beschouwd, als afkomstig uit een sprookje of een historische film, maar de ruwe stenen façade was geschilderd in het geel van de Habsburgse dubbelmonarchie, een kleur die na de oneindig lange negentiende eeuw, die door een vergissing tot ver in de twintigste had voortgeduurd, uit de geschiedenis was verdwenen.

Het is een poort waarboven had kunnen staan: 'Gij die hier binnentreedt, laat elke hoop varen', maar aan de binnenzijde had evengoed kunnen staan: 'Gij die hier naar buiten gaat,...' Want hoop en kansen liggen vooral aan de binnenzijde van de poort, en niet daarbuiten.

De drie mannen worden na een summiere en ridicule selectieprocedure door de Iraniër 'Moustápfá' als leden van de *local staff* aangenomen. Hrvoje en de Professor als chauffeur om VIPs te vervoeren en de auto's van de VN voor onderhoud weg te brengen en op te halen en Tomislav als 'engineer'.

We krijgen gaandeweg een inkijk in de wereld van de VN-missie, met alle bijbehorende rangen en standen, die met letters en cijfers worden aangeduid. Wat er op 'het terrein' of in 'het veld' gaande is, lijkt dikwijls aan de mensen van de VN voorbij te gaan - wat ook overeenstemt met wat er destijds aan nieuws doorkwam. De medewerkers van de VN hebben dikwijls hun eigen, internationale ambities, laten die vaak ook prevaleren, en wekken regelmatig de indruk op hun plaatselijke collega's neer te kijken. Zaken waar eveneens veel belang aan wordt gehecht, zijn reputatie en image.

Wie dat kan - en dat geldt ook voor de mensen van de *local staff* - probeert via corruptie aan extra geld te komen. Zoals door het declareren van benzine en diesel die helemaal niet werden getankt. Een en ander met een gretig beroep op de aantrekkelijke verworvenheden van de vrije markt, en onder het motto: 'Ko riskira - profitira - Wie risico's durft te nemen, zal ook profiteren'.

De professor raakt op een gegeven moment betrokken bij de afdeling publiciteit en TV, en aan het einde van het boek lezen wij een reportage over een Bosnische vrouw die vertelt over de gruwelen die ze heeft meegemaakt en gezien. De schrijver weet aan haar taal vakkundig een Bosnisch karakter te geven. Dat speelt allemaal na de val van de enclave Srebrenica, die door iemand uit Nieuw-Zeeland heel typerend 'Srebreniča' wordt genoemd. Zo'n verkeerde uitspraak, daar waren ze op de Nederlandse radio en televisie destijds ook heel goed in. Niemand deed enige moeite om na te gaan hoe de naam echt klonk.

Even vakkundig weergegeven is het kajkavische, licht naar het Sloveens neigende karakter van de taal die medewerker Steve (Štef) spreekt. Met vormen als *nemrem* 'ik kan niet', in het Sloveens: *ne morem*, en in het standaard-Kroatisch: *ne mogu*. Steve was ooit geëmigreerd naar Engeland en is nu weer in Kroatië, als monteur.

Het spel met taal en taalvarianten is een wezenlijk deel van Bauers artistieke aanpak. Hij verwijst naar de door iedereen op zijn eigen manier ervaren verschillen tussen Servisch en Kroatisch als een van zijn personages het heeft over *Crveni krst* dan wel *Crveni križ* voor het Rode Kruis. Hij gaat er impliciet van uit dat zijn beoogde lezers met de door streektalen gekleurde passages geen onoverkomelijke problemen zullen hebben en niet om een vertaling of een voetnoot zullen roepen. Het is alleen jammer dat dergelijke gedeelten, in Bauers tekst zo functioneel en sfeervol, in een vertaling veel van hun glans zullen verliezen.

Binnen het genoemde taalspel past ook het vele, in al dan niet koddige vormen gesproken en geschreven Engels.

Illustratief voor de kwestie van taal, taalbeleving en cultuurkennis is het fragment waarin een platinablonde Amerikaanse, genaamd Sophie, voor de ingang van het televisiegebouw bij de Professor in de auto is gestapt (pagina 205-206):

Sophie zwijgt even. Ze schuift met haar te lange benen naar links en naar rechts en trekt haar te korte rokje omlaag. 'Ik heb knokige knieën, hè? Ik ben helemaal zo knokig en veel te lang. Ik heb Kroatische voorouders. Mijn achternaam is Stefanovich. Met een -ch aan het einde, maar dat was ooit die uitgang -*eech* van jullie.'

Ik zeg maar niet dat de naam Stefanović niet in Kroatië voorkomt, tegenwoordig tenminste niet meer, maar ik had er ook niet tussen kunnen komen, want Sophie vervolgt zonder pauze: 'Mijn moeder vertelde dat alle Kroaten heel lang zijn, maar dat zie ik hier niet zo. Misschien is dat veranderd. Ik was in Montenegro, daar zijn ze allemaal wel erg lang, maar mama zei dat haar ouders uit Dalmatië kwamen, ik herinner me daar niets van, ik was nog klein, en opa en oma hebben, net als de meeste andere immigranten, geprobeerd te vergeten waar ze vandaan kwamen. Ik heb van mijn moeder een beetje Kroatisch geleerd, maar zij was ook al weer veel vergeten. Ik kan dingen zeggen als 'Zdravo', 'Kako si, bre', 'Jebo te pas', 'Oklen si rodom' en nog wat van zulke dingen.¹ Een paar zullen grammaticaal wel niet helemaal correct zijn. Ik weet niet of iemand hier helemaal foutloos spreekt, ik bedoel: op zo'n manier dat niemand anders hem zou corrigeren. Hier heerst op taalgebied nogal wat verwarring. Eigenlijk een complete verwarring.'

Ze trekt opnieuw haar rokje omlaag en zegt: 'Zit niet zo tussen mijn benen te staren. Jullie op de Balkan zijn zulke viezeriken, walgelijk gewoon.'

'Ik zit niet te staren,' zeg ik, 'maar ik zou je heel erkentelijk zijn als je met je knie bij de versnellingspook weg blijft. Het is maar een kleine auto.'

'Sorry. Misschien was ik gewoon te geïrriteerd. Dat komt door die verrekte taal. *Fucking language!* Ze hebben op de televisie een paar professionele omroepers, maar

¹ 'Hallo', 'Wel, hoe gaat het?', 'Moge ene hond je naaien', 'Je bent van geboorte vervloekt'.

niemand schijnt Servisch te kennen. Niemand lijkt een tekst uit het Engels in het Servisch te kunnen vertalen! Is dat zo anders dan Kroatisch?’

‘Nee, zo heel veel anders is dat niet,’ probeer ik zo rustig mogelijk uit te leggen, want mijn passagier lijkt me inderdaad iets te opgewonden, ‘maar tegenwoordig is dat vooral een kwestie van politiek, het is allemaal politiek waar het om draait. De mensen zijn daar om begrijpelijke redenen heel gevoelig voor.’

Sophie zwijgt even. ‘Okay. Waarschijnlijk zijn er genoeg dingen die je als buitenstaander maar moeilijk kunt begrijpen. Maar jij spreekt uitstekend Engels. Zou jij een tekst uit het Engels in het Servisch kunnen vertalen?’

Ik wil niet overhaast reageren en onverwachts ergens in verzeild raken en zeg voorzichtig: ‘Ik denk van wel. Als je iets concreets hebt, zou ik het in het weekend kunnen doen, laten we zeggen op zondag.’

‘En in het Bosnisch?’

‘Ja, ook in het Bosnisch.’

‘En in het Kroatisch?’

‘Ook in het Kroatisch. Alleen moeten die teksten dan natuurlijk niet te lang zijn. Ik heb niet zo heel veel tijd. Ik zit de hele week achter het stuur en dan houd ik weinig tijd over om nog wat dingen in en om mijn huis te doen.’

‘En zou je ook,’ vervolgt Sophie, ‘de ondertitels onder een televisie- of filmopname kunnen zetten?’

‘Ik denk niet dat het veel moeilijker is dan iets op een computer typen.’

‘Nee, inderdaad!’ zegt Sophie resoluut. ‘En heb je ook ervaring met het vertalen in het Engels?’

‘Ik heb twee boeken vertaald, en ook wat artikelen en dat soort zaken.’

‘En tolken?’

‘Dat is niet zo heel moeilijk. De mensen drukken zich mondeling veel eenvoudiger uit dan wanneer ze schrijven. Gesproken taal is veel armer.’

Sophie omhelst me en geeft me een zoen, en ik houd de auto met moeite op de weg. ‘*What’s wrong with you, young lady?*’

‘*Nothing’s wrong with me,*’ zegt ze lachend. ‘God zegene die schurk van een Moustapha die jou naar me toe heeft gestuurd! Jij bent de oplossing van al die verrekte problemen van me!’

In het bovenstaande fragment zien we ook enkele voorbeelden van het vrijmoedige, maar functionele en sfeerbepalende gebruik van Engelse woorden en zinswendingen. Die dragen er eveneens toe bij dat de tegenstellingen in cultuur en mentaliteit tussen de verschillende personages, en de verschillen in hun nationale dan wel internationale oriëntatie uit de verf komen.

Hoe serieus de thematiek van deze roman ook is, het boek is tegelijk heel plezierig en vol humor en ironie geschreven, met een uitbundig gebruik van de moderne spreektaal. Duidelijk is wel dat de internationale gemeenschap, als het erop aankwam, de mensen in het aanstaande voormalig Joegoslavië weinig te bieden had, en zich tot een toekijkende houding beperkte, terwijl de VN-medewerkers vooral in hun eigen wereld leefden en dikwijls meer oog hadden voor hun eigen ambities.

Wellicht is het geen wonder dat dit boek pas in 2017 verscheen: voor de verwerking van de gebeurtenissen en de noodzakelijke studie naar wat er plaatsvond, is nu eenmaal veel tijd nodig. Ook is die tijd nodig om er met zo veel betrokkenheid en distantie tegelijk over te schrijven als met dit boek het geval is.

Tot zover Roel Schuyt over deze gedurfde en complexe roman.

Ben je geboeid geraakt, wil je hier meer van lezen, laat het weten via info@kl-in.eu! Alle reacties tellen mee in het besluit om dit boek te laten vertalen en uit te geven.